

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ: ЛІНГВІСТИЧНІ ТА
СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

У статті розглядаються лінгвістичні та соціокультурні аспекти проблеми художнього перекладу. Серед них автор аналізує проблему співвідношення контексту автора і контексту перекладача, так зване “перекодування” тексту, співвідношення точного змісту і художньої форми перекладу тощо.

Ключові слова: художній переклад, лінгвокультурологічні аспекти перекладу, контекст автора, контекст перекладача, “перекодування” тексту.

В статье рассматриваются лингвистические и социокультурные аспекты проблемы художественного перевода. Среди них автор анализирует проблему соотношения контекста автора и контекста переводчика, так называемое «перекодирование» текста, соотношение точного содержания и художественной формы перевода и т. д.

Ключевые слова: художественный перевод, лингвокультурологические аспекты перевода, контекст автора, контекст переводчика, «перекодирование» текста.

The article deals with the social-cultural aspects of the artistic translation problem. Among them the author analyzes the problem of the correlation of the author's context and the translator's context: the so called “re-coding” of the text, the correlation of the accurate contents and the artistic form of the translation, etc.

Key words: social-cultural aspects of the translation, artistic translation, author's context, translator's context, “re-coding” of the text.

Своє уявлення про той чи інший народ ми формуємо через знайомство з його культурою. З-поміж всіх видів мистецтв найбільше цьому слугує література, адже в ній закладено глибинні культурні коди, які здатні відкривати читачеві нові обрії в пізнанні культурно-різноманітного світу.

Неповторність мов утворює те, що відомий учений Г.Гачев назвав “закоханою несхожістю народів, яка тільки і складає багатокольорову мозаїку духовного життя людства” [2, 19]. З цієї точки зору, важливим виступає поняття лінгвокультурології – науки, яка визначається як “комплексна наукова дисципліна, що вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови в їх функціонуванні і відбиває цей процес як цілісну структуру одиниць в єдності їх мовного і позамовного (культурного) змісту” [8, 96]. “Багатокольорова духовна мозаїка” сприяє усвідомленню світу як полі культурного простору, що набуває особливого значення в епоху глобалізації, полегшує життя у світі багатоманітних зв'язків.

В такому вимірі мова постає системою втілення культурних цінностей, а перекладна художня література – однією з форм контактування з іншими культурами, адже перекладач, поруч з іншими спорідненими формами запозичення, дає змогу пізнати духовні цінності ближніх і дальніх народів, збагачує та розширює коло власних уявлень про світ.

У рамках даної статті ми спробуємо проаналізувати актуальну проблему художнього перекладу, розглядаючи останній як засіб культурної комунікації та виокремлюючи його культурологічні аспекти.

Усвідомлюючи просвітительську роль перекладної літератури і її важливу культурологічну функцію, видатні митці української культури в скарбниці української перекладацької діяльності внесли неочіненний вклад: М.Бажан, М.Драй-Хмара, М.Зеров, Г.Кочур, М.Лукаш, М.Рильський, Леся Українка, І.Франко, плідно працювали, аби зробити шедеври світового письменства близькими і доступними українському читачеві.

У широкому сенсі переклад – це перенесення певного художнього світу з однієї системи в іншу, один з найефективніших видів мовних контактів. Саме так розцінювали переклад знамениті українські і російські лінгвісти – теоретики та практики перекладу М.Бажан, Л.Бархударов, Н.Галь, Д.Дюришин, Т.Казакова, В.Комісаров, Г.Кочур, В.Коптілов, В.Левик, М.Лозінський, М.Лукаш, В.Радчук, М.Орест, М.Рильський, Б.Пастернак, К.Чуковський.

Особлива роль належить В.Коптілову, праці якого – значний крок вперед в українському і світовому перекладознавстві. Саме він підкреслював, що аналіз перекладу треба починати не з нього самого, а з усвідомлення першотвору в його зв'язках з суспільним життям тієї країни і тієї епохи, які його породили і в ньому відбилися. “Треба знати, яке місце посідає оригінал у творчості його автора та яку роль відіграв у розвитку літератури. Знання всього цього створює необхідний фон, на якому сприймається першотвір, створює належні передумови для подальшого об'єктивного судження про сам переклад” [6, 47]; перекладач має йти “вшир і вглиб” – залучати широке коло читачів до шедеврів світової літератури і заглиблюватися в поетичні простори авторських світів [4, 192].

Проблеми художнього перекладу тісно пов'язані з проблемами міжкультурної взаємодії, адже, як переконують фахівці, художній переклад має справу не лише з комунікативною функцією мови, а передусім з естетичною, потребує національного контексту, розуміння емоційно-стильової палітри, оскільки слово виступає “першоелементом” літератури. Це вимагає від перекладача особливої ретельності та ерудованості. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні, філософські погляди його автора [5, 3]. Необхідні ґрунтовні знання з філософії і етики, етнографії і естетики, історії і мистецтва, адже “ідейно-образна структура оригіналу може стати в перекладі мертвою схемою, якщо перекладач не уявляє собі того суспільного середовища, в якому виник твір, тих причин, які покликали його до життя, і тих обставин, завдяки яким він продовжує жити в інших середовищах і в інші часи [5, 5].

Сучасне перекладознавство – цілий комплекс досліджень з лінгвістики і психології творчості, компаративістики і герменевтики, етнографії і лінгвокультурології.

Виокремимо найважливіші, з нашої точки зору, культурологічні аспекти проблеми художнього перекладу.

Проблема співвідношення контексту автора і контексту перекладача.

Жоден переклад не може бути абсолютно об'єктивним, точним, адже навіть сама мовна система з об'єктивних причин не може досконало передати зміст оригіналу.

Не марно ж одним з важливих аспектів перекладацької діяльності є проблема безеквівалентної лексики та, зокрема, слова – реалії (термін вперше вжито радянським

фахівцем А.Федоровим у праці “Про художній переклад” для позначення національно-специфічного об’єкта); за В.Коптіловим, реалії – це слова, що позначають предмети та явища, невідомі мові перекладу” [5, 72].

Існує “перекладацька легенда” щодо молитви “Отче наш” ескімоською мовою. Якщо вірити їй, то слова “хліб наш насущний” замінено у тексті на вираз “лососина наша щоденна” (адже “хліб” для ескімосів – абсолютний екзотизм), а Папі Пію Х довелося узаконити спеціально виданою буллою такий текст канонічної молитви.

Ще один класичний приклад – переклад знаменитої “Пісні про рушник” А.Малишка російською мовою. Як ужиткова річ, український “рушник” має своїм еквівалентом російське “полотенце”. Але в Україні “рушник” – поняття ширше, адже, окрім функціонально-ужиткового значення, слово має й інше тлумачення: атрибут урочистих народних звичаїв та обрядів, поетизована, з точки зору етнолінгвістики та етнографії, лексема; враховуючи цей семантичний підтекст, російський буквальний переклад “Песня о полотенце” – абсолютно не передає глибини і ліризму авторського задуму. Тому цілком слушним є перекладацька версія, яка звучить, як “Годы молодые”, і, не будучи достовірною з точки зору мовної буквральності, є адекватною з точки зору художнього перекладу.

Полісемантичним для української художньої мови є слово “калина”. Якщо враховувати його денотативне, буквальне значення – це кущ з гіркими ягодами. Конотативне значення виходить на етнومتафоричні і вживається як позначення дівочої вроди, чистоти (“дівчина-калина”), та й ще ширше – як національний символ (“одна калина за вікном, одна родина за столом”). Цей асоціативний план абсолютно загубиться в буквальному перекладі слова англійською мовою, бо схожі конотативні асоціації в англійській пов’язані з лексемою “журавлина” і відсутні для слова “калина”. (Явище мовою фахівців має назву міжмовної конотативної транспозиції – заміни точного еквівалента слова таким, яке має схожі асоціативно значення).

Ще один аспект проблеми перекладу – “перекодування” тексту.

Перекладач щось обов’язково випустить із змісту, а щось, навпаки, акцентує, виходячи з особливостей власного, суб’єктивного сприйняття.

Розглядаючи проблему в сучасному науковому полі, обов’язково вийдемо на герменевтику, пригадуючи концепцію Ф. Шлейєрмахера, за яким – витлумачити текст означає повторити акт творчості митця, ба навіть більше – зрозуміти генія краще, ніж він у момент творчості розумів себе сам [9].

“Перекладач – це письменник неповторної оригінальності, причому саме в тому, що, здається, на неї і не претендує. Він – таємний володар мовних відмінностей. Але його завдання – не стерти їх, а використати, щоб різкими або витонченими зрушеннями відтворити в рідній мові наявність того, що, в своїй первісній відмінності, мав оригінал...” [1, 183-184].

У цьому контексті цікавою є проблема “рівнозначності вражень”: сприйняття твору сучасним йому читачем має бути аналогічним до сприйняття сучасним читачем перекладу, а останній мусить нести інформацію, що текст не є сучасним, бо за допомогою певних засобів перекладач має довести, наскільки давнім є оригінал. Безліч проблем виникає, якщо мови оригіналу та перекладу належать до різних культур. До прикладу, у арабських авторів дуже часто наводяться не лише цитати з Корану, а й натяки – ремінісценції, які викликають у освіченого читача потрібні асоціації, розпізнаються і “дешифруються” так само легко, як це відбувається з алюзіями з античних міфів у європейській літературі. Це

стосується і загальнозживаних метафор. Які асоціації виникають у європейського читача зі словом верблюдця?” Чи спадає йому на думку порівняння з вродливою жінкою? А проте в арабській поезії – це один з розповсюджених поетичних образів. Точні переклади в цих ситуаціях неможливі, а спільний “духовний історичний світ” може скластися лише за однієї умови: коли на допомогу носію іншої мовної системи приходять досвідчений і талановитий провідник – перекладач.

Пригадаємо ідею В.Дільтея, котрий ввів поняття спільного “духовного історичного світу”, в якому різні світи відкриті один одному, коли відкриті одна одній індивідуальності, і саме завдяки цьому, окремі твори набувають загальнозрозумілого сенсу.

Розглянемо ще одну проблему – співвідношення точності і краси перекладу.

Серед перекладацьких шкіл існують різні точки зору на переклад: одні підкреслюють, що найважливіше в ньому зміст (дух оригіналу), інші вважають, що перевагу слід надавати формі (точному лексико-семантичному складові). Найголовніше завдання перекладача – досягнати єдності форми і змісту. Влучно сформулював закон перекладу відомий український теоретик і практик у цій сфері С.Ковганюк: “Якщо хочеш гармонійно поєднати форму і зміст, то бери зміст оригіналу, але надавай йому форми, властивої твоєї рідній мові” [3, 23].

Щоб філософічно грамотно зіставити перекладацьку версію з оригіналом, потрібно насамперед добре зрозуміти художній зміст першотвору, збагнути його стильову самобутність, образну своєрідність, співвіднесеність поетичної ідеї з ритмічним ладом і фонетичною природою. Зіставлення різних перекладних версій одного твору завжди викликає зацікавлений відгук аудиторії.

Зрозуміло, що творчість і буквальність – речі несумісні. Широковідомим є жартівливий афоризм Г.Гейне: “Переклад – мов жінка: якщо гарна, то невірна; якщо вірна, то негарна”. Буквальність – це точність підрядника, яка губить живе, емоційне і глибоко асоціативне поле оригіналу. Тільки художня точність дає читачу змогу увійти в світ думок і настроїв автора, уявити собі стильове розмаїття його художньої системи, досягнути та перейнятися національним колоритом і культурною самобутністю.

Англійський філолог I-ї половини ХХ ст. Е. Паунд, визначаючи мету перекладу, стверджував, що на першому плані має залишатися справжня, жива мова, а вже потім – правильність, яка включає точність перекладу. Як зазначає В.Левик, “крізь призму приймаючої мови повинні яскраво проступати національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета [7, 376].

Отже, аналізуючи проблему художнього перекладу в сучасному світі, ми передусім підкреслимо, що художній переклад сьогодні – засіб літературної комунікації, а його найважливіші функції – інформативно-комунікативна, естетично-творча та пізнавально-ціннісна.

Те, що колись вважали перекладом, зазначає А.Ткаченко, тепер, виходячи зі значно розширеного спектру форм міжлітературної взаємодії та інтелектуальності, кваліфікується то як переспів, то як перекладання, наслідування, творчість за мотивами, стилізація, образна аналогія, ремінісценція... Їх змішування іноді призводить до довірливих трактувань ступеня перекладацької свободи [10, 19].

Переклад (передусім художній) – відтворення засобами рідної мови особливостей чужого літературного тексту, здійснене у єдності змісту і форми, важливий засіб спілкування між народами, міжкультурний міст, який допомагає знайомитися з різноманітним світу.

Перекладна література, таким чином, виступає одним із шляхів прилучення до світової культури і може розглядатися як в освітньому, так і виховному аспекті, підпорядковуючись стратегічній меті освіти – формуванню особистості на фундаментальних підвалинах загальнолюдських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланшо М. Про переклад / М. Бланшо // Іноземна література. – 1997. – № 12 – С. 183–184
2. Гачев Г. Национальные образы мира / Г. Гачев. – М. : Сов. писатель, 1981. – 445 с.
3. Ковганюк С. Практика перекладу / С. Ковганюк. – К. : Дніпро, 1968. – 275 с.
4. Коптилов В. И вширь, и вглубь / В. Коптилов // Мастерство перевода. – М., 1973. – 192 с.
5. Коптилов В. Першотвір і переклад / В. Коптилов. – К.: Вища школа, 1972. – 186 с.
6. Коптилов В. Теорія і практика перекладу / В. Коптилов. – К. : Вища школа, 1982. – 156 с.
7. Левик В. В. О точности и верности / В. В. Левик // Перевод – средство взаимного сближения народов. – М., 1987. – С. 376–385.
8. Миропольська Н.С. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня / Н. С. Миропольська. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – 180 с.
9. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [упоряд. М.Зубрицької]. – Львів, 1996. – 514 с.
10. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства / А. Ткаченко. – К., 2003. – 448 с.

УДК 811.161.2'42

Толочко О.Я.
(Львів, Україна)

ЕКСПРЕСИВНА ІНВЕРСІЯ У ТВОРАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ «ВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ» (перекладознавчий аспект)

У статті розглянуто типи, функції та частотність експресивно-маркованих речень з інверсією в оригінальних текстах, а також специфіку їх належної передачі засобами мови перекладу, враховуючи контекстуальні чинники та особливості зіставлюваних мов.

Ключові слова: *інверсія, ідіостиль, експресивність, концепт, оригінал, переклад.*

В статті розглядаються типи, функції та частотність експресивно-маркованих речень з інверсією в оригінальних текстах, а також специфіка їх належної передачі засобами мови перекладу, враховуючи контекстуальні чинники та особливості зіставлюваних мов.

© Толочко О.Я., 2013